

Статья посвящена анализу проблемы страха смерти в период поздней взрослости. Как влияет активное развитие личности на психологическое здоровье человека. Но вообще, какие причины, которые побуждают к страху смерти. Если этот страх не контролируется, то он переходит в другую форму - танатофобию.

Ключевые слова: *стресс, страх смерти, танатофобические переживания, геронтогенез, развитие человека в старости.*

The article is sanctified to the analysis of problem of fear of death in a period a late adulthood. As active development of personality influences on the psychological health of man. But in general, what reasons that induce deaths to fear. If this fear is not controlled, then he passes to other form - thanatophobia.

Keywords: *stress, fear of death, thanatophobia, gerontogenesis, development of man.*

УДК 159.9.091

Білоконь І.В.

ЗАСАДИ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація: *В статті аналізується гуманістична парадигма ціннісно-сміслової сфери починаючи зі школи Г.С. Костюка. Українські психологи вивчають ціннісно-сміслову сферу особистості та ціннісні орієнтації в економічній, політичній, професійній, навчальній, сімейній життєдіяльності людей, де цінність розглядається як ціннісна орієнтація, яка вказує на культурне, суспільне або особистісне значення (значимість) явищ і фактів дійсності.*

Поняття цінностей досліджується в філософії, етиці, соціології та психології. Загалом, у філософії цінності визначають як норми і критерії життя людини, її пізнання світу; соціологи інтерпретують кількісні показники цінностей, психологи цікавляться процесом, умовами і механізмами формування цінностей. Психологічні особливості сформовані особистістю в наслідок розпредметнення суспільних цінностей досліджуються як ціннісні орієнтації особистості. Ціннісні орієнтації, розглядаються як сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, яка є для неї особливо значущою. Українськими психологами зроблено значний внесок в дослідження ціннісно-сміслової сфери тому так важливо виконати історичний аналіз дослідження цінностей в українській психології. Цінності і ціннісні орієнтації відносяться до одного з найважливіших явищ психіки і базових категорій психології. Незважаючи на постійний інтерес вчених до проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій, залишаються актуальними питання, що таке цінність в загальному та в

феноменологічному аспекті, як формується ціннісна сфера особистості; механізми трансляції цінностей та смислів, вироблених культурою?

Парадигми вивчення цінностей суттєво змінюються в історичній перспективі. Так, в середні віки цінності пов'язувалися з божественною сутністю, набували релігійний характер, в епоху Відродження на перший план висувався гуманізм, в часи античної та середньовічної філософії цінності ототожнювалися з самим буттям. Починаючи з часів Сократа і Платона головними питаннями були: що є благо? що є справедливість? Дані питання були основними критеріями істинного буття.

Аристотель був одним з перших, хто спробував диференційовано підійти до розкриття проблеми цінностей. З одного боку, він визнає самодостатність цінності, до яких належить людина - щастя, справедливість і т. ін. Але він також стверджує і відносний характер більшості цінностей, так як різні речі вимальовуються по різному дітям, жінкам, чоловікам, людям різних верств.

В психологічному розумінні, поняття «цінності» вживається І. Кантом як вимоги, звернені до волі, цілі, які стоять перед людиною, значимість тих чи інших факторів для особистості. Він розводить суще і належне, реальність і ідеал. Гегель ділить цінності на економічні (речі, які характеризуються з боку їх кількісної визначеності) і духовні. З одного боку, цей поділ відбиває реальність, з іншого – засвідчує плутанину у визначенні цього поняття, що особливо проявляється в емпіричних дослідженнях. У розумінні Л. Фейєрбаха, як і у всій німецькій класичній філософії, головною людською цінністю є свобода. У сучасній філософії вчення про цінності виокремлено в аксіологію, яка вивчає спрямованість діяльності людей, мотивацію їх вчинків. У центрі аксіологічного мислення знаходиться концепція взаємозалежного і взаємодіючого світу, яка стверджує, що наш світ – це світ ціннісної людини, тому важливо навчитися бачити те загальне, що не тільки об'єднує людство, а й характеризує кожну окрему людину. Коли аксіологія виокремилася в самостійну область філософських досліджень, утворилося кілька філософських парадигм, які і стали витоком психологічних теорій цінностей. Прихильники аксіологічного трансценденталізму (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) вважають, що цінність – не об'єктивна реальність, а вони мають своє ідеальне буття. Відповідно до цієї теорії, цінності незалежні від людських бажань. Такі цінності, як добро, істина, краса, які мають самодостатнє значення, є цілями самі по собі і не можуть служити для якихось інших цілей. На думку Віндельбанда і Ріккерта, цінності носять поза історичний характер і утворюють у своїй сукупності ідеальний, незалежний від людей, вічний трансцендентний світ.

Натуралістичний психологізм (Дж. Дьюї) розглядає цінності як об'єктивні фактори реальності. Цінності доступні для емпірично спостереження, а їх джерело пов'язане з біологічними і психологічними потребами людини. Дана теорія стверджує, що будь-який предмет, який задовольняє будь-яку потребу людей, є цінністю.

Представники персоналістичного напрямку (М. Шелер та ін.), стверджували, що цінності мають об'єктивний характер. Вони утворюють онтологічну основу особистості. Однак цінності можна споглядати незалежно від тих

речей, властивостями яких вони постають. Представники даної теорії вважають, що цінності тим вищі, чим вони довговічніші і чим вище задоволення, яке ми від них отримуємо. Найменш довговічні ті цінності, які пов'язані із задоволенням чуттєвих бажань і з матеріальними благами.

Засновник соціологічної концепції цінностей, М. Вебер вважає, що цінність – це норма, яка має певну значимість для соціального суб'єкта. У зв'язку з цим він виділяє особливу роль етичних і релігійних цінностей у розвитку суспільства. Засновник гуманістичної психології, Абрахам Маслоу писав: «Те, що існує, приймає властивості належного. Факти стають оцінками. Реальний світ, побачений і зрозумілий, перетворюється в світ який цінується і є бажаний. Світ, який «є», стає світом, який «повинен бути». Тобто, кажучи іншими словами, дійсне зливається з ціннісним»[8, с. 121-122].

Поняття «цінності» характеризується різноманіттям граней і аспектів, включає в себе різнопланові і різнорівневі явища, пов'язані з категоріями «ставлення», «значимість», «потреба», «інтерес», «переконання», «диспозиції», «сенса». Велику кількість трактувань поняття «цінність» обумовлено відмінностями підходів щодо його розуміння.

У зарубіжній психології цінності і ціннісні орієнтації, як основна характеристика особистості, досліджувалися також Е. Шпрангером, В. Франкл, М. Рокічем та іншими. Шпрангер розглядає ціннісні орієнтації як чисто духовне начало і продукт лише культурного стану людства. Теоретичну концепцію В. Франкла, побудовану на пошуках людського смислу життя, що визначає поведінку і ставлення особистості, до системи цінностей (творчість, переживання, відносини). За Франклом, - «цінності ведуть і притягають людину, але у людини завжди є свобода: свобода вибору між прийняттям і відхиленням запропонованого – здійснити потенційний смисл або залишити його нереалізованим» [8. С. 246].

В емпіричній соціології та психології (М. Рокіч, Ш. Шварц, У. Білські) цінності характеризуються певними ознаками [4]:

- диспозиція цінностей – в культурі, суспільстві і особистості;
- вплив цінностей простежується практично у всіх соціальних феноменах;
- загальна кількість цінностей, які є надбанням людини, порівняно невелика;
- всі люди володіють одними і тими ж цінностями, але в різній мірі;
- цінності організовані в системи і впорядковані за ступенем важливості;
- цінності – це поняття або переконання;
- цінності мають відношення до бажаних кінцевих ситуацій або поведінки;
- цінності мають ситуативний характер;
- вони керують вибором або оцінкою поведінки, подій.

Більшість сучасних парадигм визнають класифікацію цінностей М. Рокіча з виділенням двох класів цінностей: термінальні цінності – переконання в тому, що якась кінцева мета власного життя варта того, щоб до неї прагнути та інструментальні цінності – переконання в тому, що певний спосіб дій або набір рис особистості є найкращими у відповідній

ситуації. Кожен з нас шукає те головне, до чого він хотів би прагнути. Це і визначає цілі, яких необхідно досягти (цінності-цілі), що потребує формування конкретних якостей особистості, які потрібно використовувати для їх досягнення (цінності-засоби).

Л. Ратс і С. Саймон, з позиції теоретиків, шукають механізми трансляції соціальних цінностей і бачать їх не у «визначенні» і «викладанні» конкретних цінностей, а в «роз'ясненні» ціннісного процесу – етапів вибору, оцінюванні дії та наслідків... «Вибір» і «оцінювання» і характеризують суть процесу формування особистісних цінностей, та ціннісних орієнтацій. І в такому розумінні ціннісні орієнтації виступають як «мотив» і «мотивація». Адаже мотиви формуються в процесі індивідуального розвитку як відносно стійкі оцінні відносини людини до навколишнього середовища.

У вітчизняній психології, основним положенням теорії цінностей є думка С. Л. Рубінштейна про те, що «наявність цінностей є виявлення небайдужості людини до світу» [1, с. 166]. Ціннісне ставлення включає в себе як змістовний, так і процесуальний, динамічний компонент. Виробляючи певне ставлення до певного об'єкта, людина оцінює його і співвідносить з власною сформованою системою особистісних цінностей і колишнім досвідом. Цінності не існують поза відносин «об'єкт – суб'єкт». На думку С. Л. Рубінштейна, «цінності – це не те, за що ми платимо, а те, заради чого ми живемо» [1, с. 388]. Будь-яка суспільна цінність стає індивідуальною тільки в тому випадку, якщо сама особистість зробила даний вибір. За цим вибором лежить оціночне, емоційне ставлення людини до дійсності і до себе. Вона шукає сенс життя, який являє собою «почуття цінності чого-небудь для «Я»» [2, с. 516].

В.С. Братусь вважає, що особистісні цінності – це усвідомлені, відрефлексовані найбільш загальні смислові утворення. Для сприйняття цінностей, суб'єкту треба не тільки відчуті або пережити їх, а й осмислити. При цьому рішення задачі на смисл набуває характеру відхилення або прийняття усвідомлених цінностей як бажаних, в контексті більш високих рівнів усвідомлення Я-концепції. Ціннісні орієнтації особистості опосередковують перехід на більш високий рівень тих смислових утворень, які могли і до цього виступати в якості значущих психічних регуляторів діяльності і спілкування суб'єкта, але набувають ціннісний статус тільки при зверненні до своєї смислової сфери та власного «Я».

Становлення особистісних смислів пов'язане з динамікою процесів усвідомлення. Це відбувається при зміщенні пізнавальних зусиль на власну смислову сферу. Проблема співвідношення цінностей і особистісного смислу в психології ще до кінця не з'ясовано, оскільки немає єдиної думки про питання первинності цих феноменів в структурі особистості.

Таким чином, можна говорити про те, що перехід від соціальних цінностей, через особистісні смисли і до особистісних ціннісних орієнтацій, передбачає здійснення суб'єктом спеціальної активності, одночасно пізнавального і особистісного характеру, оскільки в ній важко розвести окремо когнітивні й особистісні зусилля з освоєння людиною свого внутрішнього світу.

Розглядаючи проблему становлення особистісних цінностей можна спертися на поняття «особистісний смисл», введене О.М. Леонтьєвим, і «ціннісне ставлення», яке вживається В. Н. Мясіщевим [5. С. 75-77].

О.М. Леонтьєв стверджував, що цінності формуються в діяльності, тобто, цінності розкривають людину як суб'єкта діяльності, і, тим самим – як особистість, оскільки і сама особистість формується в діяльності. Система особистісних цінностей формується в процесі діяльнісного розгортання індивідами змісту суспільних цінностей, що об'єктивовано в творах матеріальної і духовної культури. Інтеріоризовані індивідом загальнолюдські цінності у вітчизняній психології позначаються поняттям «особистісні цінності» або «суб'єктивні цінності». Таким чином, взаємодія особистості і соціальних спільнот виражається у взаємодії соціальних і особистісних цінностей. Становлення системи цінностей в процесі індивідуального розвитку відбувається шляхом інтеріоризації цінностей великих і малих соціальних груп і перетворення їх в джерела індивідуальної мотивації, поряд з генетично більш ранніми індивідуальними потребами [Д.О. Леонтьєв, с. 35-36].

Розробка О.М. Леонтьєвим категорії «особистісний смисл» не розглядає ціннісні відносини в контекст понять, що описують смислову регуляцію діяльності. Однак, В. Н. Мясіщев стверджував, що структурною основою, ядром особистості, що визначає рівень і характер цілісного функціонування людини, є система суб'єктно-оціночних, індивідуально-обраних ставлень особистості до дійсності. У зв'язку з цим, Мясіщевим було розроблено фундаментальне розуміння ставлення, на основі якого можна створити цілісну психологічну систему. Цінності суб'єкта, В. Н. Мясіщев позначив як «план особистісних ставлень», який здійснюється в суб'єкт-суб'єктній взаємодії. Ставлення свідчить про суб'єктивність, упередженість людини, вибірковість одних цінностей або інших. Серед прийнятих в суспільстві цінностей кожен індивід обирає найбільш важливі для себе цінності і орієнтується на них. Тому навіть в однорідному суспільстві ми можемо говорити про ціннісні орієнтації.

Термін «ставлення» В.Н. Мясіщев відстоював як найважливіший для розуміння особистості. У своїй фундаментальній праці «Особистість і невротизм» він писав: «Наші багаторічні дослідження дозволили встановити, що найважливішою характеристикою особистості є система її свідомих життєвих ставлень, як в нормі, так і в патології» [2, с. 16]. Ставлення, стверджував учений, виступає одиницею психологічного аналізу особистості: з одного боку ставлення визначають психічну форму відображення навколишнього світу людиною. На думку В.Н. Мясіщева, «... поняття ставлення не зводиться до інших і не розкладається на інші поняття, ... воно є самостійним класом психологічних понять» [3, с. 352].

Оскільки поняття «значення» близьке до поняття «цінність», це означає, що об'єктами ціннісного ставлення виступають значущі для людини предмети і явища або їх властивості, що задовольняють потреби суб'єкта. Ставлення вказує на зв'язок між предметом (явищем) і суб'єктом, що характеризується значенням предмета для суб'єкта. Конкретна цінність

(значення) об'єкта виникає тоді, коли суб'єкт вступає у взаємодію з об'єктом в процесі тієї чи іншої людської діяльності, яка виступає засобом формування і розвитку відносин особистості.

Ціннісні відносини одночасно об'єктивні, так як відображають об'єктивну дійсність, об'єктивні зв'язки, в які вступає людина з оточуючими її людьми і предметами, і суб'єктивні, так як існують в свідомості суб'єкта і відображають те, як він сам ставиться до дійсності. Об'єктивний (предметний) зв'язок відображає раціональний характер відносин. Суб'єктивний, особистісно-пережитий зв'язок людини з навколишніми предметами, явищами, людьми свідчить про емоційну природу ціннісних ставлень. Змістом суб'єктивної сторони ставлення виступають інтереси, прагнення, потреби, смаки, схильності, оцінки, принципи, переконання. Воно виникає як відображення реально існуючого буття у взаємозв'язку з елементами майбутнього, з передбачуваними результатами діяльності і постає спонукальною причиною дії.

Ставлення в філософії розглядається як ціннісна позиція, яка відображає взаємозв'язок особистісних (індивідуальних) і суспільних значень. І якщо суспільна складова включає в себе ідеали соціуму, культури, то індивідуальна складова відображає наявність активної внутрішньої позиції особистості, заснованої на її переживанні та прийнятті або відкиданні ідеалів і цінностей соціуму та культури.

В психології ціннісне ставлення визначається вченими (А.Г. Здравомислов, М.С. Каган, В.І. Сагатовській, В.П. Тугарінов, В.Т. Харчева, З.М. Чавчавадзе, В.А. Ядов та ін.) через цілий ряд ознак, властивих, так чи інакше, для всіх форм суспільної свідомості, а саме через: значимість, нормативність, корисність, необхідність, доцільність тощо. Структура ціннісного ставлення представлена в психології як багаторівнева. Її основними елементами є первинний шар бажань; вибір індивіда між орієнтацією на найближчі цілі і віддалену перспективу; усвідомлення того, що життєвий вибір і орієнтація на цінності є довготривалим станом; перетворення життєвого вибору в основу для оцінки орієнтації інших людей.

Таким чином, ціннісне ставлення має цілісну структуру і існує як проєктивна реальність, яка пов'язує індивідуальну свідомість з суспільною, суб'єктивну реальність з об'єктивною. Ціннісне ставлення історично розглядається в філософії та психології як один з атрибутів соціокультурного існування людини – носія ціннісного ставлення.

Загалом, ставлення розглядається у взаємозв'язку з свідомістю, життєвими цілями і змістом та смыслом життя, ціннісними установками і ціннісними орієнтаціями особистості. У радянській психології термін «ставлення» з'явився з робіт А.Ф. Лазурского, який, виокремивши в людині ендопсіхіку як внутрішню сторону психічного і екзопсіхіку як її зовнішню сторону, представив останню у вигляді системи ставлень суб'єкта до дійсності. Прийнято вважати, що А. Ф. Лазурський ввів в психологію це поняття і виділив п'ятнадцять груп відносин, в основі яких лежать найбільш значущі для людини об'єкти реальної дійсності: природа, суспільство,

цінності, люди. Цей внесок вченого в розвиток психологічної науки визнали психологи С. Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, В.М. Мясіщев та інші.

В середині 60-х років минулого століття Б.Г. Ананьєв звернув увагу на те, що в науці є загальний центр, в якому сходяться дослідження соціологів, соціальних психологів і психологів, – вивчення мотивації поведінки і пошук її соціальних детермінант, зокрема, розробка проблеми внутрішньої регуляції (тобто саморегуляції) поведінки. Вихідним пунктом при цьому було уявлення про «діючого суб'єкта», його цілісність, структуру та механізми функціонування. Концепція відносин особистості, яка запропонована В.Н. Мясіщевим, стала втіленням даного принципу в розгорнуту теорію. Проблема ціннісних відносин у вітчизняній психології згодом трансформувалася в проблему ціннісних орієнтацій.

Вперше поняття «ціннісна орієнтація» було введено в суспільну науку представниками чиказької соціологічної школи У. Томасом і Ф. Знанецьким для позначення явища інтеріоризації індивідом суспільних цінностей, які перетворюються в регулятори його поведінки. З тих пір це базове визначення ціннісних орієнтацій не зазнало принципових змін. У вітчизняній же науковій літературі дане поняття стало використовуватися значно пізніше і першими їх дослідниками були В.Б. Ольшанський, А.Г. Здравомислов, В.А. Ядов, Д.Н. Узнадзе, котрі розглядали ціннісні орієнтації дещо психологізовано, як установку особистості.

Поняття «ціннісні орієнтації» у вітчизняній соціології та соціальній психології визначено А. Г. Здравомисловим і В. А. Ядовим: «Під ціннісною орієнтацією ми розуміємо установку особистості на ті чи інші цінності матеріальної та духовної культури суспільства ... Поняття ціннісних орієнтацій дуже близькі вживаним в психології поняттями установки, потреби, інтереси»[6, с. 197-198]. Вважається, що наявність усталених ціннісних орієнтацій характеризує зрілість людини і забезпечує її стійкість і стабільність. Ціннісні орієнтації виражають особистісну значимість соціальних, культурних, моральних цінностей, відображаючи ціннісне ставлення до дійсності. Вони регулюють спрямованість суб'єкта, ступінь його зусиль, визначають мотиви і цілі діяльності. Узгоджена структура ціннісних орієнтацій визначає вірність певним принципам та ідеалам. І навпаки, суперечливість в ціннісних орієнтаціях тягне за собою непослідовність, непередбачуваність поведінки людини, нерозвиненість ціннісних орієнтацій особистості визначає її інфантилізм, панування зовнішніх стимулів у поведінці особистості, а отже, конформізм, безликість людини.

Ціннісні орієнтації відповідають потребам людини, визначають значимість властивостей навколишнього світу. Без задоволення потреб неможливе наше щоденне життя. Тут можна сказати про біологічні потреби, що забезпечують збереження нашого організму: сон, їжа, рух. Однак вони відходять на другий план в тих випадках, коли поведінка підпорядковується духовним потребам, вищим почуттям: борг, честь, совість. Тому система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Вершина її – цінності, пов'язані з ідеалами і життєвими цілями особистості.

А. Маслоу розглядає групи мотивів, упорядкованих в ціннісній ієрархії відповідно до їх ролі в розвитку особистості. Ієрархія мотивів розгортається від фізіологічних потреб, таких, як голод і спрага, як нижніх складових, до потреби в безпеці, приналежності, любові, повазі і до вищих потреб в самоактуалізації і досягненні когнітивних і естетичних цілей. Маслоу зазначає, що розвиток ціннісної сфери характеризує зрілість особистості, а процес її формування – це процес самоактуалізації. Таким чином, ціннісні орієнтації – це ядро структури особистості, що визначає її спрямованість, вищий рівень регуляції соціальною поведінкою особистості. Надалі багато дослідників стали співвідносити ціннісні орієнтації з поняттям установки, а також з поняттями відносини і спрямованості особистості. І. С. Кон, К. Д. Давидова та ін. намагалися співвідносити ціннісні орієнтації з різними видами установки. Так, І. С. Кон називає орієнтацію на деякі соціальні цінності – ціннісною, а саму орієнтацію – системою установок, в світлі яких індивід (група) сприймає ситуацію і вибирає відповідний образ дій.

В науковому дискурсі поняття «соціальна установка» і «ціннісні орієнтації» співвідносяться наступним чином: соціальна установка – це фіксована установка на соціальні об'єкти, а ціннісна орієнтація – соціальна установка, спрямована на значимий для суб'єктів та й громадськості об'єкт матеріальної і духовної культури суспільства. Загалом, в основу соціальної установки покладено минулий досвід суспільства (групи) і особистий досвід індивіда. Соціальна установка включає в себе ставлення, яке завжди має оціночну сторону і може бути виражене прийняттям або неприйняттям або індиферентністю. В основі механізму формування установки є єдності потреби особистості і соціальних очікувань середовища.

В широкому розумінні, ціннісні орієнтації – це система ціннісних установок особистості, яка характеризує вибіркоче ставлення особистості до цінностей. Вона становить певну, ієрархічно організовану структуру і визначає спрямованість особистості [7, с. 63-64].

Аналіз літератури з проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій дозволив нам зробити висновок, що цінність – це поняття, яке вказує на культурне, суспільне або особистісне значення (значимість) явищ і фактів дійсності. Цей компонент структури особистості, являє собою деяку вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли і почуття людини.

Під цінностями розуміють феномен свідомості, який є важливою сполучною ланкою між особистістю, її внутрішнім світом і навколишньою дійсністю; існуючий в діалектичному відношенні «суб'єкт - об'єкт» і який регулює ці відносини. Для особистості момент ставлення завжди наповнено особистісним смислом. Розглядають три форми існування цінностей:

- цінність як ідеал, виражений суспільною свідомістю;
- цінність виступає в об'єктивній або матеріальній формі втілення цих ідеалів;
- цінності входять в психологічну структуру особистості, є фактом свідомості і виступають джерелом відносин людини з навколишньою дійсністю і мотивації її поведінки.

У зв'язку з цим, одні дослідники вважають цінності об'єктивними, інші – суб'єктивними феноменами, одні пишуть, що цінність – це ставлення, інші –

що воно якість. Так само можна говорити про те, що перехід від особистісних смислів до особистісних цінностей передбачає здійснення суб'єктом спеціальної активності одночасно пізнавального і особистісного характеру, так як в ній важко розвести окремо когнітивні й особистісні зусилля з освоєння людиною свого внутрішнього світу. Особистісні цінності при цьому розглядаються як необхідний компонент ціннісних орієнтацій. Крім того, особистісні цінності не тільки визначають свідомість людини, а й є утворенням свідомості, вони дозволяють прогнозувати спрямованість поведінки і активність особистості в конкретних ситуаціях. Направляючи, організовуючи, орієнтуючи людину на певні цілі, цінності є одночасно когнітивним, емоційним і мотиваційним утворенням і виступають підставою для осмислення, оцінки людиною навколишньої реальності і взаємовідносин з нею. Момент осмислення, з іншого боку, і є формування особистісного ставлення до цінності. Отже, ціннісні орієнтації наповнені особистісним смислом і формуються індивідом в процесі виховання, навчання і соціалізації як спеціальними соціальними інституціями, так і побутовими відносинами, і стихійними методами. Спрямовані форми соціалізації, що застосовуються в суспільстві залежать від розвитку наукової бази в виховній, освітній та соціальній сферах. Саме тому, розвиток науки є ґрунтом формування цінностей суспільства, запорукою його успіху. Українська психологія має великий масив здобутків у галузі психології навчання, виховання, супроводу всіх категорій дітей. Ґрунтуючись на значному науковому спадку Г.С. Костюка, який покладено в фундамент гуманістичної парадигми дослідження ціннісно-сислової сфери особистості, та на розробках українських вчених, вже здійснено та впроваджено велику кількість практичних методів формування ціннісно-сислової сфери особистості. У руслі гуманістичної парадигми і особистісно-орієнтованого підходу, починаючи зі школи Г.С. Костюка, українські психологи вивчають ціннісно-сислову сферу особистості та ціннісні орієнтації в економічній, політичній, професійній, навчальній, сімейній життєдіяльності людей, з широким спектром варіації предмету дослідження (Антонова Н., Васютинський В., Вірна Ж., Горбенко Ю., Іванцев Н., Куєвда В., Москвіна В., Москаленко О., Научитель Є., Музика О., Пророк Н., Турбан В., Чепя М.-Л. Й., Яблонська Т. та ін.). Значна кількість зібраного емпіричного і теоретичного матеріалу потребує переосмислення. Для історичної психології постає важливе завдання систематизації та узагальнення цього величезного масиву наробок українських вчених. Необхідно приділити особливу увагу такому історичному аналізу, оскільки нові досягнення в будь-якій галузі можливі лише на якісному узагальненні здобутків минулого, з яких зростають нові досягнення.

Abstract: *Humanistic paradigm of value-sense of sphere is studying from the G.S. Kostyuk's school is analyzing in the article. Value-sense sphere is investigated as person's and group's value orientation in the economic, political, professional, educational, family etc. institutions and is a concept where the value is considered as a social value that indicates the cultural, the social or a personal significance (importance) phenomena and facts reality.*

Список використаних джерел

1. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. - СПб. : Изд-во «Питер», 2003. - С. 388.
2. Петровский А. В. Основы теоретической психологии / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. - М. : Инфра, 1998. - С. 516.
3. Истошин И. Ю. Ценностные ориентации в личностной системе регуляции поведения / Психологические механизмы регуляции социального поведения / И. Ю. Истошин. - М. : Наука, 1979. - С. 263.
4. Ольшанский В. Б. Личность и социальные ценности / В. Б. Ольшанский // Социология в СССР. - М. : Мысль, - 1966. - Т. 1. - С. 471.
5. Мясичев В. Н. Сознание как единство отражения действительности / В. Н. Мясичев. - СПб., 2001. - С. 75-77.
6. Здравомыслов А. Г. Отношение к труду и ценностные ориентации личности / А. Г. Здравомыслов, В. А. Ядов // Социология в СССР. Т. 2. - М. : Мысль, 1966. - С. 197-198.
7. Давыдова К. Д. Социальная установка как психологический феномен / К. Д. Давыдова // Социальная психология и философия. - М., 1975. - С. 63-64.
8. Франкл В. Человек в поисках смысла: введение в логотерапию / В. Франкл // Доктор и душа. - СПб. : Изд-во «Ювента», 1997. - С. 13-152.
9. Формирование и изменение ценностных представлений. Социологические исследования в Прибалтике. - Вильнюс, 1990. - С. 85.

УДК: 159

Бугайова Н.М.

**АГРЕСИВНИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ
НА ОСОБИСТІТЬ У КІБЕРПРОСТОРІ**

Відомості про автора: *Бугайова Наталія Михайлівна* – кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник, Інституту психології імені Г.С.Костюка Національної академії педагогічних наук України, старший науковий співробітник, медичний психолог, експерт із психологічної кібербезпеки, адиктолог, суїцидолог.

Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій розширив можливості агресивного психологічного впливу на особистість у віртуальному світі. За даними досліджень Бедфордського університету, кіберпереслідування у останні роки стало більш поширеним явищем, ніж фізичне переслідування [5]. Кіберзлочинці тепер використовують для нападів на своїх жертв віртуальну мережу інтернет.

Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для цькування окремих осіб або груп людей, яке являє собою систематичне, психологічне насильство, що застосовується до жертви переслідування: приниження її честі та гідності через поширення у віртуальному просторі